
MLADOČEŠI A KONEC PRINCIPU VŠENÁRODNÍ STRANY – VOLBY DO ŘÍŠSKÉ RADY 1900–1901. *

Luboš Velek

Když v září roku 1876 František Ladislav Rieger komentoval spory mezi jednotlivými frakcemi Národní strany (staročechů), žádal svého přítele a spolupracovníka z nejbližších Antonína O. Zeithammra, aby „...této polemice hledal učiniti konec, jelikož z ní mají potěšení jen naši úhlavní nepřátelé a způsobuje se tím nové drobení ve velké straně národní.“¹ Stěží by si tehdy „vůdce národa“ Rieger dovedl představit, že za čtvrt století bude po jeho „velké straně národní“ dávno veta a v nadcházejících letech vezme za své i princip tzv. všennárodnosti, na němž byla Riegrova staročeská strana vystavěna. Z Riegrova listu Zeithammrovi není zcela jasné, kdo se skrýval pod oním pojmem „úhlavní nepřátelé“. Rieger měl tehdy nejspíše na mysli německé liberály, kteří ještě pevně třímali otěže centralistické vlády. Také jimi mohl ovšem myslet rebelantskou frakci nespokojenců ve vlastní straně, jimž se již od poloviny 60. let začalo říkat mladočeši. Tito rebelanti se v r. 1874 od své mateřské strany oddělili a ustavili vlastní Národní stranu svobodomyšlnou (mladočeskou).

České všennárodní strany 19. století si v první řadě kladly za cíl prostřednictvím zastupování co nejširší části malého a nerovnoprávného národa, tedy koncentrací všech „národních sil“, dosáhnout rychlého splnění svého státoprávního resp. národního programu. V habsburské monarchii se politická uskupení a strany organizovaly od samých počátků na nacionálním základě. Až na specifickou a nedokonalou výjimku v podobě rakouské sociální demokracie nedošlo nikdy k utvoření nadnárodní politické strany založené na jakémkoli světonázorovém či stavovském základě. Idea nacionalismu hladce vítězila nejen nad liberalismem, konzervatismem, socialismem obou směrů (nacionálním a internacionálním), ale i kosmopolitním katolicismem všeho zabarvení (sociálním a konzervativním) a stavovským agrarismem. V říši obývané národnostně nespokojenými a nerovnoprávnými národy si každý z nich vytvářel své strany jednotlivých ideologických proudů, přičemž světonázorové odnože jednotlivých národů spolu nejen nespolupracovaly, ale raději se spojovaly s ideovými odpůrci, s nimiž měly společný jazyk. Překážkou dorozumění v habsburské monarchii tedy nebyla světonázorová ideologie (liberalismus – konservatismus – socialismus), nýbrž nacionalismus podporovaný nevyřešenými národnostními otázkami. Dostatečným pojátkem nebyla mnohdy ani kmenová sounáležitost. Příkladem může být např. v různých obdobích se objevující pevná parlamentní

koalice převážně konzervativně a autonomisticky orientovaných Poláků s liberálně orientovanými německými centralisty. Toto slovansko-germánské spojení z části zdánlivě vylučuje, co bylo o nadnárodní spolupráci v habsburské monarchii řečeno výše, na vysvětlenou jen uvedme, že nebylo založeno na nějakém ideovém souznění, ale že to bylo spojení jen pro daný čas a založené ryze za účelem získávání výhod (i národních) pro obě strany. Jedinou ideovou konstantou této parlamentní spolupráce bylo přihlášení se obou stran k rakušanství. Dodejme ještě, že Poláci a Němci, na rozdíl od ostatních národů, mezi sebou nevedli žádné vážnější národnostní spory, neboť spolu neobývali společnou korunní zemi.² Němci by se ovšem nikdy nespojili v jedné koalici s Čechy a stejně tak bychom stěží přiměli ke spolupráci Poláky s Rusíny, či Jihoslovany s Italy. K „nadnárodnímu“ řešení docházelo vždy na úkor společných národních konkurentů (stejně dobře mohli spolupracovat Poláci s Čechy proti Němcům, jako Němci s Poláky proti Čechům).

Kořeny tohoto jevu lze nalézt již na půdě kroměřížského sněmu, kdy politické strany, jak je známe z druhé poloviny 19. století, sice ještě nevznikly, docházelo ale k pozvolnému sdružování národních poslanců jednotlivých zemí v různých klubech (např. Moravský klub uvnitř Slovanského klubu), které můžeme spolehlivě pokládat za zárodky politických stran.³ Jestliže se politické strany založené na národním resp. všenárodním principu objevují již v letech 1848-49, v době nevyzrálé politické kultury rodících se národních společností a společnosti občanské, pak se nelze pozastavovat nad tím, že po obnovení ústavnosti v 60. letech se tento trend rychle prosadil.⁴ Pochopitelně ve všenárodních stranách nezůstávalo jen u společného postupu při hájení čistě národních požadavků. Časem se všenárodní strany přirozeně a s důrazem na taktickou nutnost staly reprezentanty všech požadavků (nejen národních či státoprávních) svých národů. Tento vývoj jen potvrdilo poznání, že uskutečnění všech národních požadavků je otázkou velmi vzdálené budoucnosti. Všenárodní strany se staly touto cestou mluvčími všech společenských vrstev, které jim dávaly ve volbách své hlasy, ale nezříkaly se ani zastupovat zájmy těch národních vrstev, kterým v důsledku nedemokratických volebních řádů bylo upřeno při volbách projevit své mínění.

Aspirace všenárodních stran na zastupování zájmů celé národní společnosti byla zcela přirozeně velmi problematická a přes nevídané úspěchy během celonárodního táborového hnutí na přelomu 60. a 70. let jen stěží dlouhodoběji praktikovatelná. Koncem 70. let se z všenárodního tábora začalo pozvolna vydělovat „nenárodní“ sociálně demokratické dělnictvo, které nemohlo očekávat od majetných vrstev uspokojivé řešení svých sociálních potřeb – nehledě ke skutečnosti, že abstinující čeští poslanci mohli stěží splnit požadavky kterékoli vrstvy.⁵ Na druhé straně společenského žebříčku vypadala situace obdobně.

Historickou šlechtu se nikdy nepodařilo získat pro projekt všennárodní strany a samo úzké spojenectví s ní bylo dosti komplikované. Přispíval k tomu i fakt, že volby v kurii velkostatku, kdy vítěz bral vše, byly pokaždé *va banque*.⁶ Záleželo na přízni dvora a vlády, zda vyhraje „česká“ historická šlechta či německá šlechta ústavověrná, a tak se tento nejistý a navíc nespolehlivý spojenec stával překážkou českých všennárodních stran (staro- i mladočeské). Všennárodní „Národní strana“ tak spočívala především na středních vrstvách a teoreticky i na vrstvách bez volebního práva. Zájem o požadavky nemajetných voličů byl však až do 80. let povíce jen proklamativní. Přes všechny tyto výhrady lze říci, že staročeši nám, zvláště v 60. letech, představují takřka ideální typ všennárodní strany. Strany objímající teoreticky všechny vrstvy národní společnosti a tlumočící – byť rozdílnou měrou – jejich potřeby.

Národní strana svobodomyšlná (dále NSS), která jako první vnesla rozkol do do té doby poměrně pevně semknutého národního stáda vedeného jedním pas-týřem (Palackým, resp. Riegrem), byla od svého počátku „prazvláštní společností“. Tím nemám na mysli ani tak císařův výrok („eine sonderbare Gesellschaft“) na adresu mladočechů z roku 1889, jako vlastní strukturu této strany. Mladočeši v prvních letech po svém oddělení od Národní strany představovali spíše velmi různorodé společenství excentrických nespokojenců a výstředníků, kteří nebyli schopni společné práce uvnitř jedné celonárodní strany.⁷ Tito jednotliví rebelové, stavící se na odpor autoritě Palackého, Riegra a vůbec vedení Národní strany, stanovili na počátku 60. let požadavek provádění striktně liberální politiky bez ohledu na konzervativní spojence (česká konzervativní šlechta a klerikální kruhy). Vedení Národní strany však nehodlalo ustoupit ani o píď od principu všennárodnosti, pod jejíž křídla zahrnovalo nejen občanské konzervativce a klerikální proudy, ale snažilo se k sobě připoutat i českou šlechtu, byť při zachování jejího jistého „exkluzivního“ či „autonomního“ postavení v národním táboře.⁸ Jednalo se sice o šlechtu českou spíše jen dle jména země, ale v době vyostřeného státoprávního boje, v němž šlo o bytí a nebytí samostatného českého státu, musely jít otazníky kolem národního zařazení šlechty stranou. Rozhodující bylo, že se starobylé šlechtické rody vedené Clam-Martiniči, Schwarzenbergy a Lobkowiczi nekompromisně přihlásily k státnímu právu a projevíly – alespoň v rovině řečnické – odhodlanost bojovat za ně „až do těch hrdel a statků“. Krom toho tu byl lákavý příklad uherské šlechty, která se přimkla ke svému národu a bojovala s ním o samostatný národnostně maďarský stát. Některým z českých vůdců byl tento příklad tak přitažlivým, že si nebyli zprvu ochotni připustit jeho nereálnost v českém prostředí a v skrytu duše doufali v to, že anacionální „böhmisch“ šlechta z Čech se přispěním i jejich vlivu časem přemění v bojovníky nejen za práva českého státu, ale i za práva českého národa.

Mladočeši tento postup sice kritizovali, ale jeho taktickou oprávněnost mu v době boje s centralisty upřít nemohli. Situace se prudce změnila po roce 1871. Tehdy, po porážce českého federalistického projektu na přestavbu Rakouska (fundamentálky), Češi opět a na dlouho opustili zemský sněm a nastoupili cestu pasivní opozice. Gesto to bylo jistě dojemné a s ohledem na nespravedlivé volební řády a volební machinace snad i oprávněné. Efektivnost tohoto kroku potvrzovala i absence českých poslanců na říšské radě ve Vídni, odkud Češi odešli již v roce 1863. Cesta „trucpolitiky“ však Národní stranu postupně zavedla do slepé uličky. Ostatní rakouští federalisté (Poláci, rakouští konzervativci a klerikálové) nebyli s Čechy solidární a říšskou radu obeslali. Záhy se k nim přidali i Moravané a svojí menšinovou přítomností pomohli po letech experimentů a zvrátů vytáhnout „státní káru“ z bláta a vytvořit obraz relativně fungujícího parlamentně-konstitučního systému. Zavedení přímých voleb do říšské rady v roce 1873 pak bylo jednoznačnou výzvou k ukončení pasivního odporu. Žel neústupnost českých politiků, a z nich především Palackého, neměla konce. Obdobně tomu bylo i s českým sněmem. Mladočeši prohlédli bezvýchlednost zvolené taktiky a začali se halasně dožadovat zahájení aktivní politiky, a to především na zemském sněmu, kde by sice byli v menšině, ale mohli by se alespoň do jisté míry podílet na řízení zemských záležitostí. Důvody byly jasné, o „hrdla“ sice nešlo, ale o „statky“ již ano, a to nejen o ty šlechtické.

Požadavek obeslání zemského sněmu, hlásaný zejména Eduardem Grégrem, ale i mnoha dalšími, vedl roku 1874 k úplnému rozchodu obou frakcí Národní strany. Kardinální problém „národní jednoty a politického stranictví“, který se řešil již od prvního rozkolu v roce 1863, byl vznikem mladočeské strany rozřešen.⁹ Mladočechům, kteří byli od svého vzniku obviňováni z národní zrady a rozkolnictví, teoreticky hrozilo živoření ve stínu staročechů, avšak vstupem na půdu českého sněmu si zjednali náležitou pozornost celé české veřejnosti, jejíž volání po ukončení pasivní politiky nabývalo na intenzitě. Riegrovo vedení staročeské strany však tvrdošíjně setrvalo až do roku 1878 v rozhodném odporu k návratu do sněmu.

Rieger však nebyl sám, kdo odsuzoval obeslání zemského sněmu. Poněkud paradoxně s ním souzněl i jeho odpůrce a jeden ze zakladatelů mladočeské strany Julius Grégr. Ještě po dvaceti letech kritizoval mladočeský vstup na zemský sněm: „Nejsem si vědom jediné chyby, které bychom se od šedesátých let byli dopustili. Strana naše chybila jen tenkrát, když obeslala sněm 7 svými šváby [tj. mladočeskými poslanci] a tenkrát byl jsem proti tomu.“¹⁰ Tento překvapivý postoj mladočeského vůdce lze vysvětlit jen tím, co bylo uvedeno výše, mladočeská strana byla od samého počátku velmi nepevná a nejednotná uskupení víceméně rebelantských a individualistických politiků, kteří již déle nebyli sto vydržet v pevném rámci Národní strany.

Mladočeská strana od svého vzniku uznávala potřebu jednotného postupu celé české poslanecké delegace, ať té ve sněmu nebo po roce 1879 oné ve vídeňském parlamentě. Podporovala tak v jiné rovině starou myšlenku „všenárodní strany“ či spíše jednotné politiky prosazované všennárodním poslaneckým klubem. Těmto postojům odpovídaly i mladočeské pokusy o smír v národním táboře. Mladočeši požadovali jedno: konec pranýřování za „národní zradu“ a uznání své politické samostatnosti a rovnoprávného partnerství se staročeskou stranou.¹¹ Jako výraz přijetí této ideje v obou stranách vznikl v r. 1878 tzv. státoprávní klub. Klub si kladl za cíl postupovat společně při prosazování nejen obnovy samostatného státoprávního postavení Českého království, ale vůbec všech českých národních požadavků. Zásada společného postupu se však neměla týkat pouze činnosti na sněmu či v říšské radě, ale i voleb. Mezi staročechy a mladočechy docházelo občas k dohodám o kandidátech nebo dokonce k sestavování společné volební kandidátky.¹² Vedle oficiálně kandidovaných se však objevovali i samostatní kandidáti, kteří nejednou z volebního kolbiště odcházeli jako vítězové.

Mladočeská strana se v polovině 80. let navenek vnitřně zkonsolidovala a pustila se do zápasu o převzetí vedení českého národa. Roku 1887 došlo dokonce k rozbití jednotného státoprávního klubu a o rok později se na říšské radě vytvořil samostatný mladočeský klub. Tato „sedmička“ či později „osmička“ mladočeských poslanců však nebyla výsledkem ani tak konsolidace mladočeské strany jako spíše již zmíněných „nestálých“ a konfliktních charakterů jednotlivých mladočeských poslanců.

V konečném měření sil obou českých občanských stran pracoval čas pro mladočechy. Poměr mezi oběma stranami se začal měnit právě v 80. letech, kdy došlo k prvnímu rozšíření volebního práva. Toho dokázali využít především mladočeši, kteří se začali aktivně ujímat požadavků nižších středních vrstev a zejména rolnictva. Nahrávala jim dlouhodobá hospodářská krize, která zasáhla nejprve zemědělství a postupně i průmyslové obory směřující k centralizaci a monopolizaci výroby. Hospodářská krize, proletarizace malovýrobců, živnostníků, malých a středních rolníků doprovázená „proletarizací“ humanisticky vzdělané inteligence, jejíž stále rostoucí počty nenacházely dostatečné uplatnění ve státní správě, vedly ve svých důsledcích k prohlubující se radikalizaci postižených vrstev.¹³ Ruku v ruce se sociálním radikalismem šel radikalismus nacionální vyvolaný neúspěchy české politiky při prosazování národních a hospodářských požadavků české společnosti.

V prvním měření sil během zemských voleb 1889 získali mladočeši překvapivých 39 mandátů a o dva roky později ve volbách říšských smetli staročechy zcela z politického kolbiště. Staročeská strana sice až do roku 1895 byla silně

zastoupena v zemském sněmu, její význam však stále klesal.¹⁴ Nakonec zůstala nepočetnou organizací zámožné a vlivné měšťanské honorace, která kumulovala posty v akciových společnostech, bankách, úřadech, samosprávě a na univerzitě.¹⁵ V praktické politice však v době rozšiřující se demokratizace a nástupu nemajetných tříd neměla šanci uspět. Svoji samostatnost a tisk si sice podržela, ale podobala se více elitnímu klubu „notáblů“ než politické straně. Prosazení svých zájmů nadále (po přelomu století) svěrovala spolupráci s mladočechy (ostatně ztrácejícími též vliv), kteří rádi využívali zbývajících mocenských potenciál někdejší všennárodní staročeské strany (tisk, pozice v samosprávě, finančních institucích...). Princip všennárodnosti byl vznikem mladočeské strany a posléze i jejím drtivým volebním vítězstvím silně otřesen, nikoli však vykořeněn. V politickém povědomí se udržel i nadále a znovu dokázal, byť jen na několik málo let, svoji mocnou sílu. Mladočeši se po staročesích ochotně stali dědici a ochránci politické všennárodnosti (v užším pojetí, kdy rezignovali na pevnější zapojení šlechty i sociálních demokratů).

V roce 1891 mladočeši vystřídali staročechy a stali se vůdci národa.¹⁶ Jejich pozice však nebyla tak neotřesitelná, jak by se mohlo zdát. Prvním zkreslením skutečného stavu byl většinový volební systém, který sice mladočechům pomohl k totálnímu vítězství z pohledu získaných mandátů, ale při pohledu na procentuální výsledek odevzdaných hlasů (poměrný volební systém) zjistíme, že si staročesi udrželi relativně silné pozice.¹⁷ Během 90. let však nadále ztráceli. Druhým momentem, který výrazně relativizoval sílu „všennárodního postavení“ mladočeské strany, bylo vnitřní složení voličstva strany a ostatně i poslanců, kteří byli obrazem voličské obce. Mladočeská strana byla téměř po celá 90. léta skutečně všennárodním slepencem, který sdružoval širokou frontu různorodých nespokojenců. Vedle „starých“ mladočechů kolem bratří Grégrů se v nové straně objevili v hojné míře nespokojení rolníci, kteří byli dosud staročeskou oporou (s výjimkou Podřipska), zradikalizovaní živnostníci, i nespokojená inteligence z řad radikálně orientovaných pokrokářů a universitních realistů. Na první pohled je zřejmé, že se jednalo o účelové sdružení, které vyvolala v život nejen chronická agrární krize a proletarizace městského „malého muže“, nýbrž i nespokojenost s neúspěšnou provládní politikou staročechů, která byla korunována především rozporuplně přijímanými punktacemi. Mladočeská strana jako celek se ale přes pokusy různých nespokojenců s daným stavem nepokoušela zavést nějakou uniformitu myšlenek svých poslanců a setrvala v poměru ke svým jednotlivým frakcím na zásadě „jednoty v různosti“ či někdejší Sladkovského teorii o české delegaci jako „harmonickém koncertu“.¹⁸

Mladočeši obdobně jako staročesi a některé pozdější malé občanské či „městské“ strany byli tzv. klasickou stranou honoračního typu. Tyto strany, které vyplňují celé 19. století, byly produktem nedemokratických volebních řádů umož-

ňujících volební právo pouze majetným, popřípadě vzdělaným vrstvám společnosti (tzv. honorace) a nevyspělé politické kultury společnosti. Z toho přirozeně plyne, že přes proklamovanou všennárodnost se honorační strany obracely především k těm vrstvám, z nichž pocházeli jejich voliči. Nevyspělý politický systém v habsburské monarchii, kdy strany začaly vznikat teprve počátkem 60. let, vedl k tomu, že strany v rozporu s pozdějším chápáním byly dlouho do 80. let spíše okruhem stoupenců významných osobností požívajících společenské či národní autority. Toto tvrzení platí zejména o českém prostředí, kde vlivem pasivní politické resistance došlo k vývojovému zaostávání politické scény především ve srovnání s rakouskými a českými Němci. Rodící se „honorační strany“, jejichž protějškem od konce století budou „strany masové“, se vyznačovaly především velmi volnou strukturou, která se do konce 80. let omezovala pouze na vlastní neformální ústředí reprezentované několika autoritami a časem se vytvořivším nějakým „výkonným výborem“, celkově však bez veškeré pevnější a strukturované organizace. Spojení s voliči zajišťovali pouze tzv. důvěrníci, kteří byli místními přívrženci, stoupenci či přáteli stranických vůdců.¹⁹ U mladočechů docházelo od 90. let k formalizaci tohoto důvěrnického systému a pomocí shora vytvářených „důvěrnických pěték“ byla v okresech – zejména v čase voleb – vytvářena stranická organizace. Prostřednictvím těchto pěték vznikaly v době kolem a hlavně po zavedení všeobecného a rovného volebního práva v roce 1907 i místní stranické organizace. Dodejme jen, že vytváření místních, okresních resp. krajských stranických organizací honoračních stran – tedy mladočechů – a jejich pevné propojení s ústředím mělo za cíl nahradit dosavadní volný, neformální a málo funkční model stranické organizace opírající se o důvěrníky, spolky a regionální tisk. Bylo reakcí na mohutný nástup a volební úspěchy masových politických stran (sociální demokraté, národní socialisté, agrárníci).

Zdokonalená stranická organizace mladočechů kombinovaná s určitým stavovským zaměřením na konkrétní vrstvu voličů měla čelit úspěchům masových politických stran a pomoci uhájit přiměřené politické zastoupení tradičních občanských elit. Předválečné snahy mladočechů orientovat se na určité vrstvy (podnikatelé, vyšší úřednictvo, inteligence) však neznamenalý úplnou kapitulaci na starý princip všennárodnosti, ten zůstal v jejich politickém programu i nadále, byť ve značně okleštěné podobě: stavovské zájmy a potřeby necht' si hájí jednotlivé strany zastupující určité voličské vrstvy, zájmy národní, všem vrstvám společné, však nelze prosazovat na vlastní pěst. Z toho důvodu měly jednotlivé strany v národních otázkách úzce spolupracovat a jakýmsi svorníkem jejich společného úsilí měla být právě dědička principu všennárodnosti – Národní strana svobodomyslná. To byla mladočeská představa, která byla v rámci možností a ochoty zúčastněných politických subjektů naplňována. Nicméně k této před-

stavě měli mladočeši na přelomu století ještě velmi daleko. Tehdy totiž stále nechápali neodvratnost nutného vyklizení svých pozic ve prospěch stavovských a masových hnutí. Řadu let trvalo, než si tuto neodvratnost uvědomili, vyrovnali se s ní a našli nové prostředky k obraně svých zájmů a k svému částečnému udržení se při moci. Zlomovým okamžikem, kdy došlo k definitivnímu prolomení principu všenárodnosti a k prvnímu překvapivému mocenskému nástupu masové strany (agrárníků), byly říšskoradní volby na přelomu let 1900 a 1901.²⁰ V následujících letech byla potvrzena přirozenost tohoto výsledku a především obecného trendu (zemské volby 1902, kdy agrárníci získali 21 mandátů). Mladočeši se proto po pokusech analyzovat volební výsledky začali intenzivně zabývat myšlenkami na reorganizaci a celkovou modernizaci strany a jejího programu. Jejich snažení přes první pokusy z počátku století však vyvrcholilo až v letech 1907–1910. V následující části se budu zabývat průběhem a výsledky voleb 1900/01 pro mladočeskou stranu a její soupeře.

Česká politika 90. let znamenala na jedné straně sérii politických neúspěchů a zdrcujících porážek a na straně druhé přinášela plody v podobě neustálého sílení pozic české společnosti v oblasti hospodářství, kultury, vědy, samosprávy apod. Rozvoj a rozmach českého národa v těchto sférách se přirozeně začal projevovat i ve snahách po přístupu k politické moci ve státě a uchopení náležitého podílu na ní a zároveň na získání takových pozic v rakouském státním aparátě, jaké by odpovídaly hospodářskému a kulturnímu postavení národa. Jestliže se mladočeši po svém volebním vítězství v r. 1891 ocitli v říšské radě díky své radikální politice zcela izolováni, tak po nástupu umírněného křídla do vedení strany v polovině 90. let dochází k pozvolnému obratu. Realisticko-oportunističtí vůdci mladočechů (J. Kaizl, B. Pacák, K. Kramář, G. Eim, E. Engel) začali navazovat na kdysi tak odsuzovanou „drobečkovou politiku“ staročechů z 80. let a snažili se získat za cenu jisté spolupráce s vládou případ od případu dílčí zisky na poli národního zrovnoprávnění a posílení českých mocenských pozic. Svoji politiku pojmenovali jako „etapovou“ a v jejím rámci dosáhli především zrovnoprávnění češtiny a němčiny ve vnitřním úřadování státních úřadů (Badeniho resp. Gautschova jazyková nařízení z let 1897–1898). Vedle tohoto dočasného úspěchu, který rozzuřil předlitavské Němce, však pracovali i v zákulisí. Tato jejich zákulisní činnost (zejména za Kaizlova ministrování) spočívala především v obsazování důležitých postů ve státní správě a zvláště v tzv. centrálních (v mladočeské hantýrce ústřední úřady – ministerstva) národně uvědomělými českými úředníky.²¹ Právě tato personální politika mající za úkol zjednat Čechům náležitý vliv na důležitých místech státního aparátu a u dvora se ukázala do budoucna jako velmi perspektivní. Naopak snahy o spravedlivé vy-

řešení jazykové otázky vedly do ztracena. Jazyková nařízení musela být pro nepřekonatelný odpor Němců odvolána (1899) a ani návrat k národnostním „smířovačkám“ nevedl k cíli.²²

Mladočeši se po zrušení jazykových nařízení úspěšně chopili obstrukce a v létě 1900 se jim podařilo zcela zablokovat říšskou radu, která musela být odročena. Po mohutném oslavování českého vítězství a podání důkazu nemožnosti vládnout proti Čechům nastalo rychlé vystřízlivění a byla přirozeně nastolena otázka, co dál. Nejasno o budoucí taktice měla i Koerberova vláda, jejíž rozhodnutí o postupu mělo padnout do poloviny srpna 1900, kdy císař odjížděl na manévry. Mladočeši však oficiálně mlčeli a neoficiálně se šířily zvěsti o pokračování obstrukce. Vůdce strany exministr Josef Kaizl koncem srpna 1900 konstatoval, že strana je tam, co byla při rozpuštění říšské rady, a že neopustí obstrukci zadarmo. To oznámil i 28. srpna Koerberovi. Český ministr krajan Antonín Rezek, který byl obdobně jako Kaizl rozhodným odpůrcem pokračování obstrukce, začal ve vládě pracovat na novém plánu: „...ve svém činulačném, pěkném sanguinismu spřátelil se [Rezek] s tím a má zase novou linii: pracuje zuby nehty, aby se teď prostě rozpustila říšská rada – víc nic; tím nám neublíží, naopak...dostaneme se z obstrukční kaše.“²³ Česká neústupnost nakonec v září skutečně dohnala Koerbera k rozpuštění říšské rady. Mladočeši tak svojí taktikou vládu donutili vypsát nové volby. K těm docházelo poprvé od přijetí prosincové ústavy (1867) v mimořádném termínu, až dosud se totiž císař zakládající si na přesnosti a včasnosti všech státních dějů povždy vyhýbal vypsát nové volby dříve, než uplynulo ústavou dané šestiletí činnosti nejvyššího zákonodárního sboru.²⁴ Císařovu nechuť vyhlásit nové volby dokládá i dlouhé rozhodování o dalším vývoji.²⁵ Mladočeši a jejich obstrukce byli v roce 1900 jedinou příčinou vypsání nových voleb, od kterých si, jak ukážeme, slibovali schválení dosavadního postupu voličstvem a posílení své strany pro nastávající jednání s Koerberovou vládou o národnostních požadavcích. To, že volby výrazně oťresou postavením mladočeské strany a jejich výsledky budou v podstatě znamenat konec principu všennárodních stran v české společnosti, nepředpokládal mezi mladočechy ani ten největší pesimista.

NSS vstupovala do podzimní předvolební kampaně s pocitem politického vítězství ovšem bez toho, aby její předáci měli jasno o budoucí taktice. Volby ale byly přede dveřmi, a tak se všechny zraky upíraly k jejich výsledkům. Narozdíl od zemských voleb 1895 a říšských voleb 1897 nabízela volební scéna voličům daleko pestřejší výběr.²⁶ Volby 1900/1901 si mladočeši představovali jako manifestaci jednoty národa a jeho odporu k Vídni, jako tomu bývalo i v předešlých letech.²⁷ K tomuto předpokladu mladočeské vedení mylně přivedlo celonárodní opojení z výsledku jarního obstrukčního tažení, domnívalo

se totiž, že svým rázným vystoupením ve sněmovně vyšlo maximálně vstříc radikálním náladám svého voličstva. Opak však byl pravdou. Vídeňský triumf byl rychle zapomenut, každodenní problémy voličů záhy převážily nad nacionalistickým nadšením a neustálé rozpory mezi umírněným a radikálním (redakce Národních listů, E. Grégr, J. Sokol, V. Březnovský, J. G. Maštálka, E. Brzová) křídlem strany jen mladočeské pozice v očích radikální veřejnosti oslabovaly.

Voliči byli tehdy po letech postaveni před skutečnou volbu, komu dát svůj hlas. Volby 1900/01 totiž nebyly již jen záležitostí jedné silné všenárodní strany okrášené o účast skomírajících staročechů. Na přelomu století došlo ke zformování nových politických subjektů, které se měly čile k životu. Při jejich vytváření se uplatnily tři momenty: vyostřený nacionalismus, důraz na hájení stavovských zájmů a v menší míře i potřeba řešení naléhavé sociální otázky. Dva první momenty úzce souvisely se stávající politikou mladočeské strany. Nedávno vzniklé „mladé strany“ vyčítaly NSS nedostatečné hájení jak stavovských zájmů venkovského obyvatelstva během jednání o rakousko-uherské vyrovnání koncem 90. let (především agráři), tak národních a státoprávních zájmů národa (hlavně národní sociálové a státoprávní radikálové, ale i u agráriků hrál národní moment silnou roli). Národní sociálové tvořící nacionální protipól „bez-národní“ sociální demokracii, pak kombinovali oba momenty v dokonalé symbióze.

Že volební boj 1900/1901 nebude selankou, naznačovala řada skutečností počínaje nevybíravými a demagogickými útoky tiskových orgánů „mladých stran“ na NSS a její představitele, přes stoupající lidovou podporu novým stranám (např. agráři pořádali masové volební schůze, kde byli mladočeši veřejně tupeni), radikalizací obyvatelstva paradoxně rozdmýchávanou Národními listy až po různé doplňovací volby za zemřelé a odstoupivší poslance.²⁸ Přesto však mladočeši k volbám přistupovali s optimismem.²⁹ Seznam kandidátů, zájemců o mandáty, ale i zájem místních důvěrníků o konkrétní osoby sledoval mladočeský výkonný výbor (dále v.v.) a jeho volební komise. Nejdůležitější osobou byl předseda v.v. Václav Škarda, který s dosud poměrně nerozvinutým sekretariátem strany – tvořeným dobrovolníky, kteří své funkce vykonávali ve volném čase – řídil celou kampaň, což při počtu 62 mandátů nebylo jednoduché (k tomu měl vlastní advokátní praxi a složité rodinné poměry). Sestavením volebního svolání strany (podobně jako i při volbách 1895 a 1897) nebyl původně pověřen J. Kaizl, ale nakonec přispěl významnou měrou k jeho stylizaci (ve spolupráci s Josefem Heroldem).³⁰ Volební kampaň NSS vyvrcholila 16. prosince 1900 sjezdem důvěrníků strany, kterých přijelo jen 250.³¹

NSS šla do voleb s víceméně staronovými kandidáty, o kterých se soudilo, že svým dosavadním postupem získali ve voličstvu kredit (Kaizl doporučoval kan-

didovat všechny poslance až na pár radikálů typu J. Sokola) a budou znovu zvoleni. Tento předpoklad se vyplnil ovšem pouze částečně: na jedné straně byli např. manifestačně zvoleni radikál E. Grégr či umírněný J. Kaizl (měl nejvíce hlasů ve své kurii – 2.583 z 3.239), ale i „oportunista nejoportunističtější“ E. Engel, který byl zvolen i přesto, že vůbec nekandidoval a veřejně se své kandidatury zříkal. Naopak známý obstrukčník J. Doležal propadl, stejně jako i jeden z vůdců strany Heřman Janda. Určující pro zvolení byla tehdy už nejen známost kandidáta a jeho zásluhy, ale i volební kurie a především **stranická** (nikoli stavovská) příslušnost – na venkově tak propadla řada známých a radikálních mladočechů, kteří sami byli rolníky (Janda, Dostál, Krumbholz...)

Přestože před volbami převládal optimismus, doporučoval Kaizl posílit mladočeské volební pozice přechodnými kompromisy s jinými stranami. Předně tu byli staročeši, kteří sami stěží mohli úspěšně kandidovat, ale jejich hlasy a zejména tisk mohly ve městech podpořit mladočeské kandidáty. Kaizl počítal v září dokonce s nabídkou některých mandátů staročechům, ale přimlouval se za venkovské staročechy či „Mattušovce“ (proti srsti mu byl A. Bráf a staročeský „štrébr“ L. Jeřábek). V prosinci už by Kaizl strávil i Jeřábka, ovšem jeho hlas byl v mladočeské straně osamocen. Kaizlovi kolegové se naopak zajímali o kompromis s národními sociály a agrárníky, ovšem i zde tyto úvahy nepřesáhly hranici vnitrostranických spekulací.³²

Na mladočechy v jejich okresech útočil kdekdo, roudnický mladočech Ervín Špindler si stěžoval na radikály, kteří v jeho okrese poštvali živnostníky tím, že mladočeši pro ně prý nic neudělali, a činili tak i pomluvou „...aby v kalu lovíli.“³³ Radikální státoprávníci však sami o sobě nebyli příliš velkým nebezpečím. Nebezpečí z jejich strany spočívalo v tom, že v případě definitivního rozkolu v NSS by se s nimi spojilo radikální křídlo mladočeské strany.³⁴ Kaizl si zase stěžoval na národní sociály – ani ne tak proto, že by na něho poštvali voliče, ale z obav, co se stane, dostanou-li se do parlamentu. V. Klofáč totiž už před volbami hrozil na volebních schůzích rozšířením „Zde agitace“³⁵ i mezi poddůstojníky, čímž vyvolal „velké rozčílení“ v ministerstvu války.³⁶ Největší obavy však panovaly z agrárníků.³⁷ Rolníci tvořili jeden z pilířů mladočeské strany, v jejímž nitru se ostatně záhy po roce 1891 vytvořilo osobité agrární křídlo. To bylo silné zejména v zemském sněmu, kde v mladočeských řadách ve venkovské kurii zasedalo 31 rolnických resp. statkářských poslanců (a další 3 nemladočeští) ze 49 členů této kurie.³⁸

Vlivem vzrůstající nespokojenosti zejména jihočeského rolnictva se stávajícími poměry v zemědělství (přetrvávající agrární krize) docházelo pozvolna k politizaci rolnictva a k separaci části rolnických politiků od mladočeské strany, která nedokázala nalézt recept na neduhy českého zemědělství.³⁹ Rolníci

pozvolna dospívali k názoru, že výměna všenárodní strany staročeské za všenárodní stranu mladočeskou jejich zhoršujícím se postavení příliš nepomůže. Není tedy ani divu, že odstavený F. L. Rieger v roce 1893 škodolibě konstatoval, že mladočeši pustili agrární otázku zcela ze zřetele a „...lapajíce po přízni dělnictva, pustili z huby sousto, jež měli bezpečné.“⁴⁰

Nejvýraznějším představitelem s mladočechy nespokojeného proudu v rolnictvu byl padařovský sedlák a antiklerikální myslitel Alfons Šťastný. Ten se na samém počátku 90. let rozešel s mladočeskou stranou a podnikl několik víceméně neúspěšných pokusů o vytvoření samostatné rolnické strany.⁴¹ Šťastnému se však přes veškerou snahu nedařilo oslovit širší vrstvy rolnictva, příčinou toho bylo Šťastného sledování výhradně „politicko-taktických cílů“ a zcela nedostatečné akcentování hospodářských zájmů rolníků.⁴² Na neúspěchu se zajistě podepsala i Šťastného hašteřivá povaha neschopná tvořivé „pozitivní práce“ při formování a organizování nové politické strany.⁴³ Přes všechny nezdary při budování „selské strany“ se dostavilo několik úspěchů. Během roku 1895 došlo na Tábořsku a Písecku ke zvolení dvou samostatných rolnických poslanců stojících mimo „všenárodní“ mladočeský klub (J. Rataj, A. Šťastný).⁴⁴ Postupem doby se doplňovacími volbami (1899) počet samostatných rolnických poslanců zvyšoval a vznikla tak jakási skupina nezávislých agrárních poslanců (J. Rataj, A. Šťastný, K. Prášek, J. Novotný) udržující nicméně vztahy s mladočechy. Tato skupina byla podporována zejména původně mladočeským „Sdružením českých zemědělců“ (S. Kubr, K. Prášek), které od roku 1898/99 ostře vystupovalo proti mladočechům.⁴⁵

Politickým amalgamem, který urychlil rozchod „Sdružení“ s NSS, se staly pro české zemědělce nevýhodné předlohy připravovaného rakousko-uherského vyrovnání. Tyto předlohy z titulu svého úřadu ministra financí hájil v parlamentě mladočeský předák J. Kaizl a NSS byla připravena přes vnitřní nesouhlas s jejich obsahem hlasovat pro jejich přijetí. Mladočeši si tak vykupovali u vlády a císaře splnění svých národních požadavků. V lednu 1899 byl zvolen do zemského sněmu první samostatný kandidát „Sdružení“ Karel Prášek. Zůstal mimo politické strany, nevstoupil do mladočeského klubu a stal se tak „prvním poslancem nové strany“.⁴⁶ „Sdružení“ samo se zřejmě v boji s mladočechy neštítelo žádných prostředků. Mladočeši v roce 1899 obviňovali Práška z rozesílání štvavých dopisů podepsaných fingovaným jménem předsedy mladočeského výkonného výboru V. Škardy.⁴⁷ Na přelomu let 1899 a 1900 se pozvolna konstitovala samostatná agrární strana, strana zatím bez programu, regulí a jasnější struktury. Její přihlášení se k českému státnímu právu, autonomismu a odpor proti předloženému rakousko-uherskému vyrovnání však stačily, aby si jako budoucí obhájce hospodářských zájmů rolnictva rychle získala srdce českých sedláků. Vznik strany pak byl dovršen 28. října 1900 spojením „Sdružení českých zemědělců“ s konkurenční Šťastného „Zemskou selskou jednotou“.

Vznikající agrární strana byla zastáncem tvrdé obstrukce vůči vládě, kterou vinila nejen z národnostní neobjektivnosti, ale hlavně z hospodářských problémů. Nepřímo tak ovlivňovala mladočeské poslance za venkovské okresy, kteří ve snaze vyhovět vzedmutému českému nacionalismu podporovali bezvýhradně obstrukční taktiku.⁴⁸ Mladočeši odsuzovali osamostatnění agrárníků. E. Grégr se tázal, proč k tomu došlo, a zároveň konstatoval, že nenalézá věcného důvodu k tvrzení: „...že prý strana nestarala se o zájmy rolnické. To není pravda. Vždyť všechny návrhy, které směřují na povznesení zeměděls[ství], vycházely buď z lůna strany, aneb byly od ní podporovány.“ Škarda ve svých vývinech docházel k závěrům, že není národu třeba zvláštní strany agrární, „...protože zájmy zemědělců jsou a byly naší stranou co nejlíp a nejpečlivěji opatřeny, kteráž starala se o ně co nejsvědomitěji...“ a pokračoval: „...tvoření strany agrární bylo horší věcí nežli zbytečností, že bylo svévolným trháním naší společné obce české a zanášením protiv do ní, kterých tam není.“ Je vidět, že mladočeši neměli pochopení pro tehdejší trendy ve společnosti a neviděli dění ani v okolních národech, kde docházelo ke stejné sociální diferenciaci způsobené rychle postupující modernizací společnosti.⁴⁹ Ve vzniku agrární strany viděli jen nepochopení a nedoceňování své letité práce pro zemědělce.

Národním sociálům byla v mladočeské straně věnována ve srovnání s agrárníky daleko menší pozornost. Jednak proto, že v nich byly viděny jakési „děti“ mladočeské strany, jednak proto, že se jich dalo využít v boji proti „beznárodním“ sociálním demokratům, a hlavně proto, že se spoléhalo na spojenectví (a možná i sloučení) v budoucnosti. Založení národně sociální strany přímo souviselo s prohlášením českých sociálních demokratů v říšské radě proti českému státnímu právu 30. března 1897. Ovšem při vymezování vůči sociální demokracii sehrálo svou roli nejen přihlášení se národních sociálů k státnímu právu a českému nacionalismu, nýbrž i odmítnutí třídního boje.

Nová „dělnická“ strana opírající se v budoucnu nejen o „národní dělnictvo“ ale i část české střední vrstvy se však na svět klubala velmi pozvolna. Oficiálně byla ustavena až po roce od svého prvního proklamování (duben 1898) a i dlouho poté postrádala ustálený vlastní název a musela si jistý čas počkat i na svého prvního skutečného vůdce. Tím se stal nakonec agilní a sympatický redaktor Národních listů Václav J. Klobáček.⁵⁰ Vznik „národních dělníků“ uvítali zvláště radikálové v NSS, kteří nad nimi do budoucna drželi ochrannou ruku a ještě roku 1901 se domnívali, že národní sociálové posílí jejich radikální řady v klubu.⁵¹ Naopak umírnění mladočeši z nich měli tehdy oprávněný strach. Kaizl v poslední chvíli před volbami vyzýval Škardu, ať se strana raději spojí se sociální demokracií než s Klobáčkem. Navrhoval ve spolupráci se sociálními demokraty získat mandát v budějovické všeobecné volební kurii a naopak jim přenechat Kladno, na Moravě volit zase Hybeše a získat tak podporu v Ostravě.⁵²

Podobně tomu bylo i se státoprávními radikály. Ti byli sice nepříjemnými soupeři (zvláště K. Baxa), ale zároveň outsidersy. Radikální křídlo v NSS mělo pro ně sympatie, umírnění se jich báli, ale přeci jen jim (Kaizlovi) byli bližší než Klofáč.⁵³

Volby se konaly po jednotlivých kuriích v jednom či dvou kolech od 12. prosince 1900 do 18. ledna 1901.⁵⁴ Nejostřeji sledovanou byla toho roku kurie venkovských obcí, kde se předpokládala ztráta maximálně tří mladočeských mandátů. Nakonec zde propadlo 6 mladočechů.⁵⁵ Výsledky v kurii venkovských obcí vyvolaly nelíčené zklamání a vztek.⁵⁶ Nejvíce soptil propadlý H. Janda, který kandidoval na Semilsku. (Na Semilsku dosud působil K. Kramář, který se zřejmě v předtuše prohry vzdal zdejší kandidatury a vymohl si zaručený mandát v tábořské městské skupině. Tento mandátový „kšeft“ vyvolal ve straně velkou nevoli.) Zdrcený Janda napsal Kramářovi: „...kdyby nebylo té okolnosti, že proti mně byl zvolen člověk, který ve své obci to ani do výboru nepřivedl, věru bych si z toho nic nedělal a pak z toho, že se řekne, že Tys z okresu šel a mne že tam za Tebe zbili...Kdyby nebylo onoho smutného faktu, že naši rolníci jsou blbci, kteří sednou každému tlučhubovi a takovému švindlěři jako je B. Schwarzenberg, na vějičku...“⁵⁷

Mladočeské pozice v rolnictvu, které bylo základnou strany, byly vážně ohroženy. Dokladem toho byla nejen ztráta zmíněných mandátů, ale i často se vyskytující velice těsné poměry hlasů vůči ostatním protikandidátům z řad agrárníků. Zemské volby v následujícím roce jen potvrdily nastoupený trend, který ve svém důsledku znamenal úplné vyklizení venkova mladočechy ve prospěch rodící se agrární strany.

Volební výsledky – venkovské obce

Volební skupina	mladočeský kandidát	hlasy	kandidát agrárníků	hlasy
Smíchov	Krumbholz	202	Kubr	232
Kolín	Barták	169	Hrubý	222
Mladá Boleslav	Teklý	144	Prášek	275
Jičín	Janda	203	Zázvorka	215
Hradec Králové	J. Dvořák	147	Jaroš * ⁵⁸	283
Písek	Kovařík	33	Rataj	365
Karlín	Heller	410	Novák	98
Příbram	König	228	Syrový	95
Rychnov	Hovorka	205	Paďour	159
Roudnice	E. Grégr	423	Toužil	20
Chrudim	Udržal	326	—	—
Čáslav	Pacák	315	—	—
Německý Brod	Brzorád	200	Hyrš *	147

Tábor	Lang	215	Suhrada	158
Sedlčany	Loula	198	Kožmín	134
Budějovice	V. Dvořák	279	Šrámek	83
Plzeň	Dyk	265	Žďárský	219

*Legenda: tučně označen vítěz ve volební skupině; * Hyrš a Jaroš kandidovali jako nezávislí kandidáti.*

Vedle venkovských obcí byla druhou ostře sledovanou kurií V. všeobecná kurie, kde kandidovali jen ti „nejstatečnější“ a nejpobláznější kandidáti, kteří byli vystaveni nevybíravému volebnímu boji s celou řadou stran ucházejících se o hlasy nejširších lidových vrstev. Volební kampaň v V. kurii bývala vedena v duchu sociální a nacionální demagogie, k svému přišel i antisemitismus, korupce, osobní útoky a vůbec vulgárnosti všeho druhu. Ne nadarmo bývala tato kurie označována za „zvěřinec“. Zde měla NSS za soupeře převážně národní sociály a sociální demokraty.⁵⁹ Sociální demokracie, podobně jako národní sociálové, doufala, že V. kurie bude ponechána celá dělníkům a dělnickým stranám. Tento předpoklad se však nenaplnil a o přízeň dělníků a nejen jich se kromě okrajové Masarykovy lidové (realistické) strany ucházely i ostatní politické subjekty.⁶⁰ Sociální demokracie byla soupeři demagogicky napadána nejen pro svůj marxistický program, ale především pro svou údajnou „beznárodnost“. Odmítání teritoriálně-státoprávního principu v českém národním programu a značná míra integrace Československé sociální demokracie v celorakouské sociálnědemokratické straně byly příčinou těchto útoků.

Transparentním měřením sil mezi mladočechy a dělnickými stranami se stala stejně jako v roce 1897 Praha, kde se utkali V. Klofáč (Kaizl ho označoval za „starého žurnalistu, machra, velkého agitátora a ke všemu sympathický zjev a desperado“) a V. Krunert s mladočeským radikálem a antisemitou V. Březnovským. Březnovský získal v I. kole 16.563 hlasů a triumfoval tak snad až překvapivě jak nad Klofáčem (2.763 hlasů), tak nad sociálním demokratem Krunertem (8.134 hlasů).⁶¹ Klofáč však zároveň kandidoval ve vícero okresech, vyhrál v V. kurii na Smíchově, kde mladočeši nekandidovali, a rovněž v Litomyšli, kde porazil mladočecha Dostála. Litomyšlský mandát si nakonec také ponechal. Kromě Klofáče se prosadili ještě Černý, Fressl a Choc (tento až v doplňovací volbě po Klofáčovi na Smíchově).

Volební skupina	mladočeský kandidát	hlasy	protikandidát mladočechů	hlasy
Praha	Březnovský	16.653	Krunert – sociál. demokrat	8.134
Smíchov	–	–	Klofáč – národní sociál	414
Mladá Boleslav	Šrámek	358 (253)	Choc – národní sociál	427 (259)
Jičín	Doležal	279 (269)	Černý – národní sociál	289 (298)
Hradec Králové	Formánek	363 (313)	Weinstein – národní sociál	221 (192)
Litomyšl	Dostál	217 (133)	Klofáč – národní sociál	266 (203)
Tábor	Holanský	486	Toužil – sociální demokrat	59
Písek	Kratochvíl	273 (177)	Kalina – státoprávní radikál	247 (244)
Kolín	Karbus	385	Šeplavý – národní sociál	190
Plzeň	–	–	Fressl – národní sociál	226
Čáslav	Bečvář	409	Mölzer – národní sociál	71
Budějovice	Müller	271 (250)	Schreiner – Němec	309 (249)

Legenda: tučně označen vítěz ve volební skupině, čísla v závorce znamenají výsledek v I. kole. Nepoměr v počtu odevzdaných hlasů mezi Prahou a ostatními volebními okresy byl způsoben tím, že v Praze (i Brně) byl uplatněn přímý volební systém, kdežto v ostatních okresech nepřímý, prostřednictvím volitelů.

V městských obcích probíhaly volby mnohem méně napjatěji. Staročeši, narozdíl od Moravy, kde postupovali společně s lidovou stranou (tj. s mladočechy), v Čechách vůbec nekandidovali a ponechali na svých stoupencích, komu dají hlasy.⁶² Hlavními rivaly mladočechů ve městech se tak stali především radikální státoprávníci, pokrokaři a sociální demokraté. Nejvíce sledovaný byl souboj se státoprávníkem K. Baxou, který se již roku 1895 prosadil v listopadových volbách do zemského sněmu.⁶³ Tehdy kandidoval samostatně za ještě nerozdělené „pokrokaře“, neboť mladočeská strana měla s Baxou rozepře a proti Baxově kandidatuře vystoupila i část mladočeských voličů v Poděbradech, když slyšeli, že Baxa je „ošemetný charakter“.⁶⁴ Výkonný výbor NSS se tehdy po dlouhých debatách nejprve rozhodl Baxu kandidovat, ovšem jen za podmínky, že podepíše „kandidátní prohlášení“ – revers o dodržování klubovních zásad. K tomu se však Baxa zřejmě stavěl rezervovaně. Výkonný výbor NSS proto posléze, snad na základě protestů důvěrníků, 16. listopadu 1895 rozhodl, že Baxu nebude kandidovat, ani pokud revers podepíše.⁶⁵ Po Baxově zvolení se jej mladočeši marně pokoušeli získat pro svůj klub. Nabízeli mu přistoupení pod podmínkou podepsání nového, přísnějšího reversu. Baxa toto rezolutně odmítl a stal se „divokým poslancem“.⁶⁶ V českém sněmu pak býval nepříjemným kritikem mladočeské politiky.

Pokrokové hnutí však pro vnitřní rozkol na počátku roku 1897 na čas ztratilo svou dynamiku a přestalo ohrožovat mladočeské pozice. Radikálně státoprávní směr pokrokářů, reprezentovaný A. Rašínem, K. S. Sokolem a K. Baxou, se však roku 1899 konstituoval v samostatnou stranu a pokusil se zasáhnout do volebního boje 1900/01. Stalo se tak pod radikálně státoprávními a nacionálními hesly. Baxa v roce 1900 kandidoval v Kolíně proti mladočeskému radikálovi J. Fořtovi, jenž Baxu po tuhém a demagogickém boji porazil poměrem hlasů 1 664 : 1 014. V budějovické městské skupině byl zvolen, podobně jako roku 1897, Bedřich Schwarzenberg. V obchodních a živnostenských komorách získali mladočeši 4 mandáty: v pražské OŽK J. Bromovský a V. Sehnal, v plzeňské M. Hájek a v budějovické J. Brdlík.

Volby skončily pro NSS hlubokým rozčarováním. Kramář vzpomíná, že se počítalo s demonstrativní volbou staré delegace, oproti tomu se však do parlamentu dostali 4 čeští národní sociálové (posléze k nim přistoupil ještě jeden z Moravy) a 5 agrárníků, čímž se mladočeský klub po volbách a následných krystalizacích uvnitř stran „smrskl“ z 62 na 53 členů (40 českých a 7 moravských mladočechů resp. lidovců, 5 moravských staročechů a 1 moravský národní sociál). Vítězství „prázdného radikalismu“ a „stavovských zájmů“ dle Kramáře vedlo u mladočechů k opuštění víry v obstrukci a pohřbilo národní jednotu a disciplínu v době, kdy jí bylo nejvíce zapotřebí. NSS ztratila pod dojmem voleb sebedůvěru a byla donucena činit kroky, které by dříve neudělala.⁶⁷

Zklamání dokládá i fakt, že ve výkonném výboru padl návrh na přejmenování strany. J. Kaizl toto odmítl s tím, „...že ta svobodomyšlnost zase přijde ke cti.“ Výbor dále konstatoval, že straně nehrozí nebezpečí zleva od radikálů, ale naopak zprava od reakčních agrárníků, což zastával zejména E. Grégr. Agrárníci, těšící se podpoře konzervativního velkostatku (B. Schwarzenberg) a staročechů (Bráfovy frakce kolem Hlasu národa), se do budoucna stali úhlavním nepřítelem NSS. Mladočeští radikálové – na rozdíl od umírněných – však byli s volebními výsledky spíše spokojeni. Grégr si poznamenal: „Strana mladočeská může tedy býti pokládána za vítěznou a vstoupili šest národních socialistů...do klubu, bude mít z této kurie o 2 poslance více než předtím, a co hlavní, poslance směru rázného.“⁶⁸

Předpoklad mladočeských radikálů tehdy byl, že se čeští poslanci sjednotí v jednom všenárodním poslaneckém klubu a většinoví mladočeši budou jeho prostřednictvím nadále ovládat českou politickou scénu. V důsledku tohoto uvažování ještě před ukončením voleb přišla na přetřes otázka budoucího společného postupu s agrárníky a národními sociály ve vídeňském parlamentě. Názory nebyly ani zdaleka jednoznačné. Kaizl 5. ledna 1901 rezolutně odmítl myšlenku na vytvoření nějakého jednotného klubu: „...ať ti pánové zůstanou

venku, ať ukáží co umějí a ať nás...flankují a podporují jako samostatné radikálnější křídlo...jistá záhuba by byla s nimi býti v jednom klubu.“ Naopak E. Engel v souznění s F. Schwarzem a J. Fořtem myšlenku jednotného klubu prosazoval. Radikálové redaktor J. Anýž a V. Březnovský podporovaní umírněným V. Škardou zase doporučovali agrárníky a národní sociály „osamotit a ubíjet“. Nakonec padlo rozhodnutí vyčkat, jak se dotyční sami zachovají. O dva týdny později, dne 17. ledna, se záležitost znovu projednávala ve výkonném výboru. J. Jaroš se tehdy přimlouval za jejich přijetí do klubu. Anýž se postavil proti (bylo to chápáno jako „autoritativní projev“ Národních listů) a dosáhl svého. S podporou Anýže a Březnovského Kaizl nakonec prosadil tuto linii: „...teď ani ceknouti, později snad společný výk[onný] výbor parl[amentární].“ Agrárníci a sociálové po dlouhém váhání projevíli zájem o společný klub. Mladočeská parlamentárka se dokonce zabývala jejich příписы s tímto návrhem. Na Kaizlovo doporučení byl dán souhlas pod podmínkou dodržování přísné kázně.⁶⁹ To zřejmě uvedeným stranám nevyhovovalo, neboť k vytvoření jednotného klubu nakonec nedošlo a agrárníci a národní sociálové zůstali mimo mladočeský klub ve volném samostatném státoprávním sdružení.⁷⁰ Grégr si poznamenal, že se radikálové „báli“ Kaizlova oportunismu, a proto nechtěli do společného klubu. K tomuto rozhodnutí však vedly nejen „nepřijatelně tvrdé“ Kaizlovy podmínky, ale určitě i náležitě vzedmuté sebevědomí mladých stran z volebních výsledků, které byly příslibem do budoucnosti.

Rozkol mezi českými poslanci šel tak daleko, že obě nové strany odmítly podepsat společné státoprávní ohrazení a v říšské radě podaly své vlastní. Grégr v tom viděl osobní a nikoli stavovské důvody a litoval, že nepomyslely na to, že by všechny české strany (agrární, pokrokové, liberální, sociální, radikální i konzervativní) mohl spojovat jeden program – program národní.⁷¹ Předpoklad mladočeských radikálů na utvoření společného klubu, v němž vstřebají agrárníky a zvláště národní sociály, a zároveň tak posílí své pozice proti umírněným mladočechům, se tedy nakonec nekonal. E. Grégrovi tak nezbylo, než shledat nový mladočeský klub beznadějně oportunistickým. Zástupci „mladých stran“ do klubu vůbec nevstoupili, řada vlastních mladočeských radikálů ve volbách propadla (zůstalo jich prý jen sedm), naopak zvítězili noví poslanci umírněného, „rozhodně oportunistického“ směru (zejména F. Pantůček). Grégr nakonec trpce konstatoval: „Kaizl má téměř neobmezený vliv a ukazuje se již nyní co rozhodný odpůrce každého ráznějšího postupu.“

Grégr měl pravdu. Kaizl již dávno před volbami psal: „Po volbách musíme my železnou rukou zasáhnouti a káru vytáhnouti z bahna, do něhož nás zrušení jazykových nařízení dostalo a v němž bychom obstrukcí ještě více uvízli. Pak budeme musiti dělati politiku ultraoportunistickou, mandáty na 6 let v ruce a zase krůček za krůčkem ku předu a vzhůru, abychom na konec presentovali národu

přec jen řadu pěkných úspěchů a pokroků.“ Ano, nyní po volbách mohli umírnění přes celkové oslabení prosadit oportunistickou taktiku v duchu zdánlivě opuštěné etapové politiky či již se hlásící Kramářovy „aktivní politiky“, aniž by se dívali napravo a nalevo.⁷² NSS byla od tohoto okamžiku připravena opustit obstrukci, která jí při volebním klání nepomohla obhájit dosavadní mandáty, a provést tak zásadní obrat od své rok trvající negativní a destruktivní politiky.⁷³ Nemělo to být však zadarmo. Vláda měla poskytnout mladočechům náležité ústupky. Umírnění tak získali požehnání strany pro jednání s vládou. Neřešitelné jazykové a národnostní otázky byly odsunuty do pozadí a nahradily je hmotné zájmy. Mladočeši tak rozhodli o záchraně říšské rady a nejspíše i Koerberovy vlády.⁷⁴

Volby 1900/01 byly nejen svědectvím o úpadku NSS, o krachu až dosud zachovávaného principu jednotného celonárodního zastoupení, o agrární krizi, úpadku malovýrobců, ale i o mohutném politickém a sociálním rozvoji národa, který již přestal být masou sociálně blíže nediferencovaného venkovského a maloměstského obyvatelstva české národnosti. Hospodářský a kulturní vzestup české společnosti nastoupený v 80. a 90. letech měl za následek rozdělení dosud víceméně sociálně kompaktní české společnosti na stavovské skupiny a z toho vyplývající rozbití politické jednoty národa. Česká politika, přes svoji dosavadní převážnou neúspěšnost, totiž nepreferovala již pouze stěží prosaditelné národní resp. jazykové požadavky, ale i požadavky ryze hmotné. Hmotné a sociální zájmy jednotlivých vrstev společnosti měly do budoucna dle nejpesimističtějších předpovědí slavit triumf nad ideou národa. Ostatně důkazem toho – obecně platným pro celé Předlitavsko – bylo prosazení tzv. „vodocestných předloh“ v říšské radě roku 1901, kdy se zainteresované strany jednotlivých národů dohodly na společném zájmu.⁷⁵

Volby 1900/01 však byly i výrazem znechucení voličstva nad neplodnými politickými poměry i snížení zájmu o činnost nedělního parlamentu. Dokládá to hluboký pokles účasti občanů ve volbách, která se z 60 % v uplynulých letech snížila na 30–50 % v městských a venkovských kuriích a v kurii všeobecné se pohybovala kolem 30 %.⁷⁶ Nezájmu obyvatelstva se dalo čelit jednak návratem k „dělnosti“ parlamentu, což znamenalo zamezení obstrukce prostřednictvím novelizovaného jednacího řádu, a jednak ráznou volební reformou směrem k všeobecnému a rovnému volebnímu právu, které by vtáhlo do politického dění nejširší vrstvy obyvatelstva. Badeniho volební reforma z roku 1896 byla totiž jen krokem stranou vynuceným okamžitou nouzí. Nepřirozená kombinace principů všeobecného, zájmového a plurálního volebního práva po počátečním nadšení (volby 1897) vedla k nezájmu o volební dění. Politické strany byly

nuceny hledat ve změněné situaci nová východiska a myšlenky. Mladočeši zprvu hledali příčiny svého relativního volebního neúspěchu v osobní rovině a svalovali odpovědnost na jednotlivé členy vedení strany. V následujících letech se jasně ukázalo, že osobní obviňování je zcela neopodstatněné, protože krize má daleko hlubší a především přirozené kořeny. Možné východisko k záchraně všennárodní mladočeské strany, která si činila právo na monopolní zastupování českých voličů, se čím dál více hledalo v reorganizaci strany. Ta skutečně v budoucnosti výrazně napomohla k udržení mladočechů v politickém životě, ale ani sebelépe provedená reorganizace nemohla v žádném případě zachovat všennárodní charakter strany a jednotné zastupování národa. Všennárodnost a jednota byly v době nastupující sociálně, hospodářsky a politicky bohatě diferencované moderní společnosti chimérou a patřily nenávratně minulosti.⁷⁷ Každý pokus o jejich návrat proto musel nutně skončit nezdarem.

POZNÁMKY

* Tato práce vznikla díky podpoře The Research Support of the Open Society Support Foundation, grant No: 282/1999.

¹ Heidler, Jan: Příspěvky k listáři Dra Frant. Lad. Riegra. díl II., č. 166, Rieger Zeithammrovi 20.9.1876, Praha 1926, s. 72.

² Počet Němců v Haliči byl relativně nízký a jednalo se hlavně o židovské obyvatelstvo německého jazyka, které nebylo středem zájmu německých stran – to se pochopitelně týká až doby od konce století (šířící se antisemitismus). Slezsko představovalo okrajový problém.

³ Malíř, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám. Brno 1996, s. 30–31.

⁴ V 60. letech lze nalézt ojedinělé výjimky, jako byl např. roku 1861 společný požadavek Čechů a Němců na českém sněmu na korunovaci Františka Josefa českým králem, nebo společné česko-německé tábory lidu v 60. letech – Urban, Otto: Česká společnost 1848–1918, Praha 1982, s. 167.

⁵ Urban, Otto: Otázka národní jednoty a politického stranictví v Čechách na počátku šedesátých let 19. století. In: Acta universitatis Carolinae 3, 1982, s. 28.

⁶ Této otázce se např. věnoval Purš, Jaroslav: Volby do českého zemského sněmu v dubnu 1872. Praha 1987.

⁷ Tento pohled na mladočechy prezentovaný staročeským tiskem odpovídal skutečnosti. – Kučera, Karel: Pokus o smír v národním táboře po Palackého smrti. In: Acta universitatis Carolinae 3, 1982, s. 43.

⁸ Urban, O: Otázka národní jednoty..., s. 15–16 a 23. Mladočeši na rozdíl od staročechů nevnímali absenci šlechty v národním táboře nijak tragicky. Oproti staročeským snahám získat historickou šlechtu pro národ postavili vlastní koncepci „dotváření sociální skladby“ české společnosti, a to směrem zdola. – Tamtéž: s. 18 a 23.

⁹ K otázce, proč nedošlo již v 60. letech k osamostatnění mladočechů, viz Kučera, K.: Pokus o smír..., s. 35; Též Urban, O.: Otázka národní jednoty..., s. 20–26.

¹⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), fond G. Eim, kart. 2, J. Grégr Eimovi 24.6.1893.

- ¹¹ Kučera, K.: Pokus o smír..., s. 62.
- ¹² Např. 1878, 1883 a 1885. – Tobolka, Zdeněk V.: Politické dějiny národu československého od 1848 až do dnešní doby. sv. II, Praha 1933, s. 323, a sv. III/1, Praha 1936, s. 99 a 102.
- ¹³ Otázkám spojeným s nástupem mladočechů v druhé polovině 80. let se nejpodrobněji věnovali: Heumos, Peter: Agrarische Interessen und nationale Politik in Böhmen 1848–1889. Sozialökonomische und organisatorische Entstehungsbedingungen der tschechischen Bauernbewegung. Wiesbaden 1979; Vojtěch, Tomáš: Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách. Praha 1980; Křížek Jurij: Krise cukrovarnictví v českých zemích v osmdesátých letech minulého století a její význam pro vzrůst rolnického hnutí. Československý časopis historický 4 (dále ČsČH), 1956, s. 270–298 a 407–447, ČsČH 5, 1957, s. 473–506, ČsČH 6, 1958, s. 46–59; Týž: T. G. Masaryk a česká politika. Politické vystoupení českých realistů v letech 1887–1893. Praha 1959.
- ¹⁴ Do sněmu bylo tehdy za občanské poslance zvoleno 88 mladočechů, 3 staročeši (Zátka, Baar, Effmert), 2 agrárníci, 1 pokrokař a 2 samostatní „divocí“ kandidáti (Mixa a Vašatý – tento byl roku 1896 vyloučen z mladočeské strany).
- ¹⁵ Poslední fázi vývoje staročeské strany se naposledy věnoval Kučera, Martin: Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik. In: Český časopis historický 92 (dále ČČH), 1994, s. 706–731.
- ¹⁶ K tomu Vojtěch, Tomáš: Vítězství mladočeské strany v Čechách v roce 1891. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století 4, 1977, s. 3–62.
- ¹⁷ Tobolka, Z.V.: c.d., sv. III/1, s. 260.
- ¹⁸ Urban, O.: Česká společnost..., s. 177.
- ¹⁹ Problematiky typologie politických stran v 19. století se dotýká ve své převratné práci i J. Malíř – Malíř, J.: Od spolků..., s. 25–27.
- ²⁰ Pro přelom století není zcela adekvátní klasifikovat agrárníky jako „masovou“ stranu. Neměla tehdy totiž rozvinutý stranický aparát, pevnou vertikální stranickou organizaci ani masové organizace společenskopolitického charakteru (tělocvičné, mládežnické, ženské, družstva,...) jako tomu bylo u „masové“ sociální demokracie. I později byl mezi oběma masovými stranami jeden zásadní rozdíl: agrárníci vedle „masovosti“ kladli větší výraz na „stavovství“. Na rozdíl od českých sociálních demokratů měli také už před rokem 1907 relativně silné zastoupení v zákonodárných sborech (sněm i říšská rada).
- ²¹ Největším úspěchem bylo jistě jmenování Antonína Rezka sekčním šéfem v ministerstvu kultu a vyučování. Rezek se v roce 1900 stal i českým ministrem krajanem. – Velek, Luboš: Sestavení vlády Ernesta von Koerbera a obnovení úřadu českého ministra krajana roku 1900. In: *Paginae historiae* 6, s. 38–63.
- ²² Ableitinger Alfred: Ernest von Koerber und das Verfassungsproblem im Jahre 1900. Österreichische Nationalitäten- und Innenpolitik zwischen Konstitutionalismus, Parlamentarismus und Oktroyirtem allgemeinem Wahlrecht. Wien-Köln-Graz 1973; Velek, Luboš: Pokus o česko-německé vyrovnání 1899–1900 – Konference u K. Chiariho. ČČH 96, 1998, s. 532–560.
- ²³ Kaizl, Josef: Z mého života. sv. III/2., vyd. Z. V. Tobolka, Praha 1914, deník 22. a 28.8.1900 a Kaizl Pacákovi 29.8.1900, s. 1072–1073.
- ²⁴ Volby do říšské rady se konaly v letech 1867, 1873, 1879, 1885, 1891, 1897, 1901, 1907, 1911. Během půlstoletí tedy došlo pouze dvakrát k volbám v mimořádný rok 1901 a 1911.
- ²⁵ Koerber během pozdního léta 1900 dokonce císaři nastínil velkolepý plán na provedení státního převratu, který zahrnoval vedle oktrojů jazykového zákona a nového jednacího

řádu říšské rady i projekt volební reformy, která měla přispět k vymýcení šovinismu. Tento návrh je otištěn in: Rutkowski, Ernest (vyd.): *Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie unter besonderer Berücksichtigung des böhmisch-mährischen Raumes. Teil II. Der verfassungstreue Großgrundbesitz 1900–1904.* München-Wien 1991, s. 371–442. Rozbor těchto předloh učinil Ableitinger, A.: c.d., s. 178–213. Ableitinger podrobně sleduje i příčiny zamítnutí tohoto plánu počátkem září. – Tamtéž, s. 170–176.

- ²⁶ O tom, že se jistě mnohým voličům zajídala volba jedné ze dvou stran, či po roce 1891 de facto strany jediné, svědčí vzpomínka novináře B. Hlaváče na slavného českého herce F. F. Šamberka. Ten, když byl lákán svým hospodským kumpánem mladočeským poslancem V. Březnovským k volbám, odvětil: „Koho mám volit? Mladočechy nevolím, poněvadž jsem staročech a staročechy nevolím, poněvadž jsou volové!“ – Hlaváč Bedřich: *Postavy ze staré Prahy*, Praha 1932, s. 17. Toto expresivní vyjádření sice příliš nevypovídá o obecné náladě voličstva, ale jasně naznačuje omezenost výběru.
- ²⁷ „...volby mají míti ráz manifestační o smýšlení českého lidu vůči vládě a Vídni,...“ – LA PNP, fond E. Engel, kart. 7, Škarda Englovi 22.9.1900; Kramář, Karel, *Dějiny české politiky nové doby za vedení národní strany svobodomyslné.* In: *Česká politika*, sv. III, red. Z. V. Tobolka, Praha 1909, s. 665–666.
- ²⁸ Jedním z varujících okamžiků byly doplňovací volby na Lounsku, kdy mladočech J. Čelakovský musel být ke všeobecnému překvapení zvolen až ve druhém kole. NSS zde byla vystavena nenávistné kampani státoprávních radikálů, kteří nabourávali její předvolební schůze. – Kaizl, J.: c.d., Kaizl Pacákovi 22.1.1900, s. 999., Škardovi 22.1. a 22.2.1900, deník 20.2.1900, s. 1000 a 1014–15; Radikální listy, 31.1.1900.
- ²⁹ Engel psal, že ve volbách vidí ohrožení jen pro Krumbholze a Teklého a snad ještě 2 či 3 mladočechy. – Archiv Národního muzea (dále ANM), fond J. Kaizl, kart. 2, Engel Kaizlovi 27.11.1900; Kaizl, J.: c.d., Kaizl Kramářovi 10.9.1900, s. 1078.
- ³⁰ NSS v předvolební provolání odmítla vládní představy o úloze hospodářských a sociálních zájmů a postavila se na stanovisko všenárodního programu minulých let – Národní listy (dále NL), 16.9.1900; Kaizl, J.: c.d., Kaizl Škardovi 14. a 23.9., 2.10.1900 a deník 12.–15.12.1900, s. 1079, 1083, 1087, 1101–1102.
- ³¹ LA PNP, fond E. Engel, kart. 28; Hlavní projev, útočící na agrárníky a národní sociály, přednesl J. Herold. – NL, 17.12.1900.
- ³² Kaizl, J.: c.d., Kaizl Škardovi 23.9. a 10.12.1900, s. 1083 a 1101. Pacák psal 20.11., že kompromis s agrárníky a národními sociály se „rozbil nadobro“. – Tamtéž, Pacák Kaizlovi 20.11.1900, s. 1096; Grégr se podívoval, že národní sociálové nechtějí vstoupit do společného klubu, přestože mají velice nedokonalou organizaci. – LA PNP, fond E. Grégr, kart. 3, deník 6.11.1900; Stejně výhrady k organizačním nedostatkům a k nedostatku osobností, což by prý vedlo k pasivitě, měli mladočeši i u radikálů – Kaizl, J.: c.d., Škarda Kaizlovi 14.8.1900, s. 1071.
- ³³ Státní ústřední archiv, fond RA Adámků, kart. 33, Špindler Adámkovi 28.11.1900. Špindler chtěl proti „pomluvě“ radikálů bojovat Adámkovou brožurkou pro živnostníky, o jejíž zaslání žádal.
- ³⁴ O tom, že radikálové (a nejen státoprávní) byli magnetem pro mladočeské radikály, svědčí fakt, že řada z nich s radikály úzce kooperovala. Grégr měl blízko k státoprávníkům, k jiné skupině zase poslanci J. Sokol, J. Šíl, J. Vašatý. Bývalého poslance J. Slavíka dokonce pro svoji stranu získal Antonín Hajn. – Kučera, Martin: *Česká strana radikálně pokroková na konci 19. století a jednání s realisty na podzim 1899.* In: *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 13, 1993, s. 13.
- ³⁵ „Hier – Zde aféra“ spočívala v hlášení se českých záložníků na vojenských cvičeních českým „Zde“ namísto dosud obecně uznávaného „Hier“. Hlavním agitátorem byli národní

sociálové vedení V. Klofáčem. Armádní velení včetně císaře reagovalo na české „Zde“, hrozící zavlečením nacionálních sporů do dosud jimi nedotčené armády, nejpřísnějším postihem.

- ³⁶ ANM, fond J. Kaizl, kart. 4, Rezek Kaizlovi 19.8.1900; Šantrůček, Bohuslav: Václav Klofáč (1868–1928). Praha 1928, s. 77.
- ³⁷ Nejnověji o vzniku samostatné agrární strany Kučera, Martin: K reorganizaci České strany agrární. ČČH 96, 1998, s. 307–343; Dostál, Vladimír V.: Agrární strana. Její rozmach a zánik. Brno 1998.
- ³⁸ Mezi zbývajícími poslanci venkovské kurie bychom našli advokáty, dva lékaře a po jednom mlynáři a řediteli školy. – Navrátil, Michal: Almanach českého sněmu (1896–1901). Praha 1896.
- ³⁹ Kučera, M.: K reorganizaci..., s. 308.
- ⁴⁰ Heidler, J.: Příspěvky k listáři..., č. 1126, Rieger Mattušovi 8.9.1893, s. 512.
- ⁴¹ V roce 1891 např. ovládl dosud mladočeskou organizaci „Zemská selská jednota pro království české“ a záhy poté založil „Českomoravskou stranu hospodářskou“.
- ⁴² Kučera, M.: K reorganizaci..., s. 317.
- ⁴³ Tobolka, Z. V.: c.d., sv. III/2, s. 271.
- ⁴⁴ V listopadových volbách 1895 do sněmu bylo zvoleno celkem 89 mladočechů (Vašatý byl 1896 vyloučen). Vedle dvou zmíněných agrárníků narušili „politický monopol“ mladočechů jen 1 pokrokář a 3 samostatní staročestí kandidáti. Staročeská strana jako taková se však voleb vůbec neúčastnila. Kramář, K.: c.d., s. 578; J. Rataj byl členem mladočeského poslaneckého klubu již v předchozím sněmovním období. V únoru 1895 však z klubu vystoupil. – ANM, fond Archiv NSS, Rataj klubu NSS 12.2.1895; Šťastného těsné zvolení (217 : 216 hlasů) proti mladočechu H. Langovi bylo nejprve zrušeno, ale v následující doplňující volbě se opět prosadil. – Navrátil, M.: Almanach českého sněmu..., s. 72.
- ⁴⁵ „Sdružení“ založil na přelomu let 1896/97 S. Kubr, sedlák v Kněževsi. Původně bylo úzce napojeno na NSS, jejíž politický program mělo doplnit o rolnické požadavky, aniž by však mladočeské straně upíralo „právo na politické vedení národa“. Během následujících dvou let se však Kubrova organizace dostávala do sporů s vedením mladočeské strany, které nevraživě hledělo na nežádoucí Kubrovu iniciativu. – Tobolka, Z. V.: c.d., sv. III/2, s. 272–274; Kučera, M.: K reorganizaci..., s. 317–320.
- ⁴⁶ S Práškem záhy začali spolupracovat i mimo kluby stojící rolníci poslanci Rataj, Šťastný a Novotný. V březnu 1900 tito poslanci požadovali na mladočeských místa v komisi rozpočtové, školské, obecní a okresní a zemědělské. Vystoupili tak poprvé a neoficiálně jako zvláštní strana. – LA PNP, fond E. Engel, kart. 22; Tobolka, Z. V.: c.d., sv. III/2, s. 274.
- ⁴⁷ ANM, fond V. Škarda, kart. 1, Pacák Škardovi v únoru 1899, přiloženy falzifikáty Škardových dopisů. Podezření však bylo nejspíše vyvráceno – jinak by NSS nepozvala Práška k účasti na česko-německých konferencích 1900.
- ⁴⁸ LA PNP, fond A. Rezek, kart. 22, Penízek Rezkovi 21.8.1900; Jediným, kdo měl vliv na agrárníky (je to pochopitelné, neboť jejich základnou byly jižní Čechy), byl B. Schwarzenberg, který „...přiměl agrárníky svým vlivem na ně, aby své obstr[ukční] nálady zklidnili.“ – ANM, fond J. Kaizl, kart. 4, Rezek Kaizlovi 15.8.1900; Grégr o Schwarzenbergovi tvrdil, že „...je takřka kmotrem selského sdružení...“, neboť je ve spojení s Ratajem a podporoval v doplňovacích volbách do sněmu 1899 agrární kandidáty (Novotného) – LA PNP, fond E. Grégr, kart. 9.
- ⁴⁹ Tamtéž, kart. 10; ANM, fond V. Škarda, kart. 1, „Informace pro pány poslance“ z roku 1902, s. 10.

- ⁵⁰ Tobolka, Z. V.: c.d., sv. III/2, s. 126–131.
- ⁵¹ E. Grégr se v průběhu roku 1899 zúčastňoval jejich akcí, naopak umírnění (Engel, Kaizl, Herold) na ně hleděli s krajní nedůvěrou. – LA PNP, fond E. Grégr, kart. 26, Škarda Grégrovi 28.8.1899.
- ⁵² Kaizl, J.: c.d., Kaizl Škardovi 25. a 29.12.1900, s. 1103–1104. Pacák byl s Kaizlem zajedno.
- ⁵³ Ostatní strany v Čechách mladočeši vůbec nereflektovali, maximálně počítali s 1 mandátem pro realisty. Na Moravě měli mladočeši naopak soupeře navíc v klerikálech. Krásný je dopis brněnského biskupa Bauera Rezkovi: „Dle zprávy p. dr. Stojana...ohrožena kandidatura p. Seichert [lidovec/mladočech] a vzdal by se jí úplně, kdyby mu zajištěno bylo místo alespoň c. kr. expedienta v nějaké c. kr. nemocnické lékárně. Že by tím kandidatura dra Hrubana náramně získala, je patrné.“ – v konceptu odpovědi stojí, že je místo zajištěno. – LA PNP, fond A. Rezek, kart. 1, Bauer Rezkovi 26.11.1900.
- ⁵⁴ Při zpracování volebních výsledků jsem vycházel z dobového tisku a následujících přehledů: Navrátil, Michal: Almanach říšské rady (1901–1906), Tábor 1901; Tentýž: Almanach českého sněmu (1895–1901). Praha 1896; Knauer, Oswald: Das österreichische Parlament 1848–1966. Wien 1969; Lišková, Marie: Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1861–1913. Praha 1994. Zejména některé Navrátilovy informace jsou chybné a je nutná jejich korekce na základě tisku.
- ⁵⁵ Mladočeši nakonec získali pro svůj klub jednoho z těchto protikandidátů – J. Jaroše. Agrárnických poslanců mimo mladočeský klub tak zbylo pět.
- ⁵⁶ Agráři před volbami neúspěšně požadovali od mladočechů jako koncesi za společné kandidování získání 8 mandátů. Nakonec jich samostatným postupem – a s podporou radikálních pokrokařů na venkově – získali 5. V doplňovacích volbách získali v následujících letech další dva mandáty. V parlamentě jich tak měli nakonec 7 – Tobolka, Z. V.: c.d., s. 301.
- ⁵⁷ ANM, fond K. Kramář, kart. 9, H. Janda Kramářovi 2.2.1901. Janda měl toho roku opravdu smůlu. Strana jej totiž chtěla odškodnit mandátem budějovické obchodní a živnostenské komory (dále OŽK), avšak Janda nebyl dosti diskrétní a členové OŽK se tímto „kšeftováním“ urazili a zvolili J. Brdlika. – ANM, fond J. Kaizl, kart. 3, Moudrý Kaizlovi 13.1.1901; NL podrážděně reagovaly – s poukazem na jednotu národa a representace: „Politici národní odpůrci...pasou se na těch čtyřech [správně 5 – L.V.] poslaneckých mandátech, kteréž tato strana v kurii obcí venkovských ztratila, jako na zeleném jeteli s patrnou chutí, aby všichni se jimi – nadmuli! Jak známo k čemu takové nadmutí se pravidelně a přirozeně vede.“ – NL, 10.1.1901.
- ⁵⁸ Mladočech MUDr. J. Dvořák byl poražen (283:147 hlasů) rolníkem J. Jarošem. Ten kandidoval jako samostatný kandidát (nikoli agrárník) podpořený i hlasy agrárníků. Jaroš však vstoupil do mladočeského klubu. V různé literatuře se ale můžeme setkat s mylným údajem, že bylo zvoleno 6 agrárníků. Navrátil, M.: Almanach českého sněmu..., s. 45 a 175. Dvořák byl v roce 1902 zvolen do říšské rady v doplňovacích volbách – Knauer, O.: Das österreichische..., s. 84.
- ⁵⁹ Sociální demokracie vyšla z voleb 1900/1901 – oproti volbám 1897 – značně oslabena rivalitou s národními sociály, které v nejednom okrese podpořili mladočeši. Mladočeši měli vůči sociální demokracii tradiční výhrady k její „beznárodnosti“ a předhazovanému spojení s Němci a židy.
- ⁶⁰ Tobolka, Z. V.: c.d., s. 301. V páté všeobecné kurii volili všichni oprávnění muži, bez ohledu na to, zda měli oprávnění volit i v jiné kurii. Z toho vyplývá, že movitější voliči měli více hlasů a mohli volit ve dvou kuriích (tzv. plurální právo).
- ⁶¹ Roku 1897 dostal Březnovský 22.142 hlasů a K. Dědic (sociální demokrat) 14.310. Srovnání výsledků voleb v V. kurii 1897 a 1901 nabízí: Vávra Jan: Československá sociální demokracie a pátá volební kurie (1896–1897). AUC 3, 1982, s. 67–94; Winter, Franz: Das

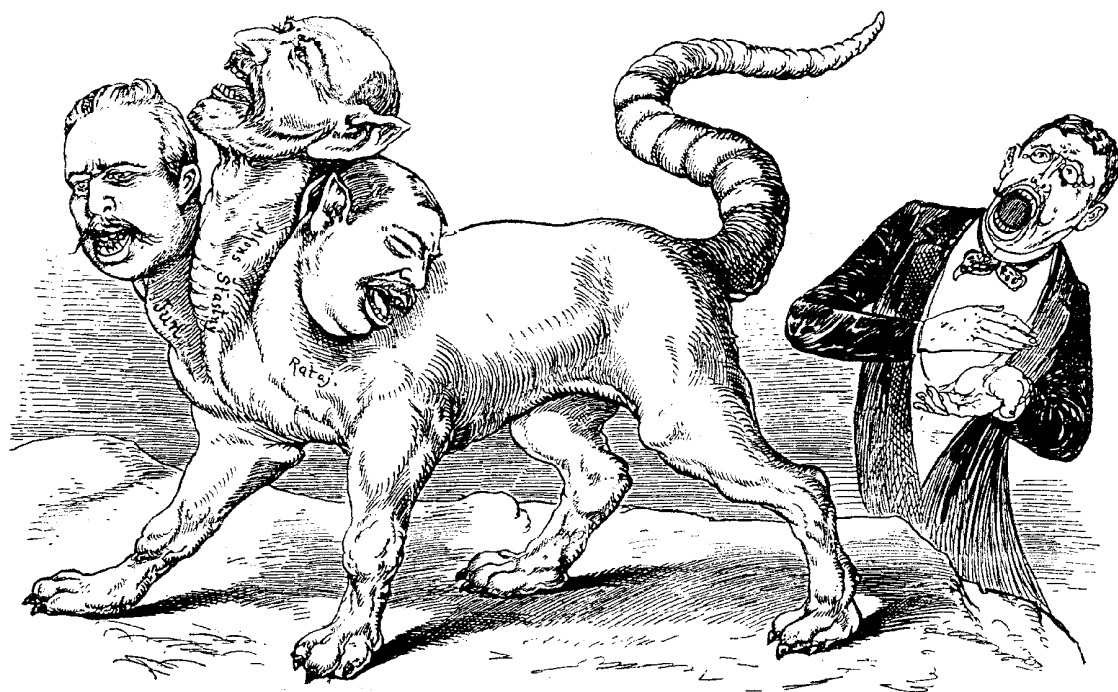
österreichische Parlament. Die Gewählten und ihre Wähler. Wien 1902. V roce 1897 získali sociální demokraté v Čechách 2 mandáty (Steiner a Vrátný), 1901 zasáhli neúspěšně pouze do dvou užších voleb.

- ⁶² Mattuš, Karel: Paměti. Praha 1921, s. 161.
- ⁶³ Baxa tehdy kandidoval na Jičínsku, kde byl poražen, a zároveň v Kolíně a Poděbradech, kde porazil (473:442) J. V. Kalaše.
- ⁶⁴ LA PNP, fond. E. Engel, kart. 3, Bouček Engelovi 11.11.1895. Voliči tehdy navrhovali za protikandidáta J. Fořta.
- ⁶⁵ LA PNP, fond E. Engel, kart. 24, zápis z v.v. 10.11.1895 a kart. 21, Engelovy koncepty Baxovi 14.11. a 16.11.1895.
- ⁶⁶ ANM, fond Archiv NSS, kart. 3, Engel Baxovi 21.1.1896 a Baxa Engelovi 30.1.1896.
- ⁶⁷ Kramář, K.: c.d., s. 665–666; Malíř, Jiří: Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě. Brno 1984, s. 195; Tentýž: Od spolků..., s. 216–217.
- ⁶⁸ Kaizl, J.: c.d., III/2, deník 17.1.1900, s. 1115; LA PNP, fond E. Grégr, kart. 3, deník 4.1.1900.
- ⁶⁹ Kaizl, J.: c.d., Kaizl Pacákovi 5.1.1900, s. 1107 a deník 17.1. a 31.1.1901, s. 1114 a 1118. Kaizl v názorech o společném klubu dosti kolísal: „Já chci udělati nějaký všečeský parl[amentární] svazek, ale do našeho klubu nevzítí rozkolníky.“ – deník 8.1.1901, s. 1112. Kaizl tedy nebyl apriori proti společnému klubu, ale jeho vytvoření podmiňoval kázní radikálů a odsunoval celý projekt do budoucna.
- ⁷⁰ Agrární v. v. 15.1. schválil Kubrův návrh „...že má agr[árním] poslancům ponechána býti co do klubovních formací úplná volnost a co do taktiky uloženo jim vyčkávací stanovisko.“ – LA PNP, fond A. Rezek, kart. 1, Baštyř Rezkovi 16.1.1901; Co obsahoval přípis, o kterém se 31.1. zmiňuje Kaizl (Kaizl, J.: c.d., deník 31.1.1901, s. 1118.), není známo, agrárníci zřejmě chtěli na veřejnosti svěst své odmítnutí (15.1.) jednotného klubu na nepřijatelnost mladočeských podmínek. Vše byla jen hra, Prášek se měl dokonce chlubit: „...nemyslí jsem, že tak chytrý advokát jako dr. Herold se námi dá tak napálit.“; Vstoupit do klubu NSS se původně měl zavázat i národní sociál Fressl. – ANM, fond J. Kaizl, kart. 3, Moudrý neznámému, 20.1.1901; Tobolka, Z. V.: c.d., s. 302.
- ⁷¹ Urban, O.: Česká společnost..., s. 512; LA PNP, fond E. Grégr, kart. 3, deník 4.1.1901, kart. 5, deník 30.1.1901 a kart. 6.
- ⁷² Tamtéž, kart. 5, deník 30.1.1901; Kaizl, J.: c.d., Kaizl Pacákovi 27.9. a Kaizl Škardovi 27.9.1900, s. 1084–1085.
- ⁷³ Až příliš pesimisticky píše Tobolka, že „Ztráta 8 mladočeských mandátů měla za následek, že mladočeská strana pozbyla víry v správnost své politiky, nebyla si jista, zda si kuriové voličstvo opravdu přeje nejdříve a především vnitřní češtinu.“ – Tobolka, Z. V.: c.d., sv. III/2, s. 303.
- ⁷⁴ LA PNP, fond E. Grégr, kart. 5, deník 30.1.1901. Grégr píše, že Fořt v debatě vyzýval k zamezení dělnosti říšské rady všemi prostředky. Kaizl hájil naopak „drobečkovou“ politiku; Kaizl, J.: c.d., Kaizl Škardovi 27.9.1900, s. 1085 a deník 28., 29. a 30.1.1901, s. 1118.
- ⁷⁵ Tuto problematiku nejnověji sleduje Binder, Harald: Die Wasserstrassenvorlage und die wirtschaftlichpolitische Lage Österreichs im Jahre 1901. Österreichische Zeitschrift für Geschichte, 1, 1992, s. 44–63. A především ve své vynikající licenciátní práci: Binder, Harald: Die österreichische Wasserstrassenvorlage von 1901. Bern 1989.
- ⁷⁶ Urban, O.: Česká společnost..., s. 511; Volební účast statisticky zdokumentoval a vysvětlil Winter, F.: Das österreichische..., s. 21–22 a 28–29.
- ⁷⁷ Urban, O.: Otázka národní jednoty..., s. 27.

PŘÍLOHA 1

K počátkům nezávislého agrárního hnutí. (Šípy, 18. 5. 1895)

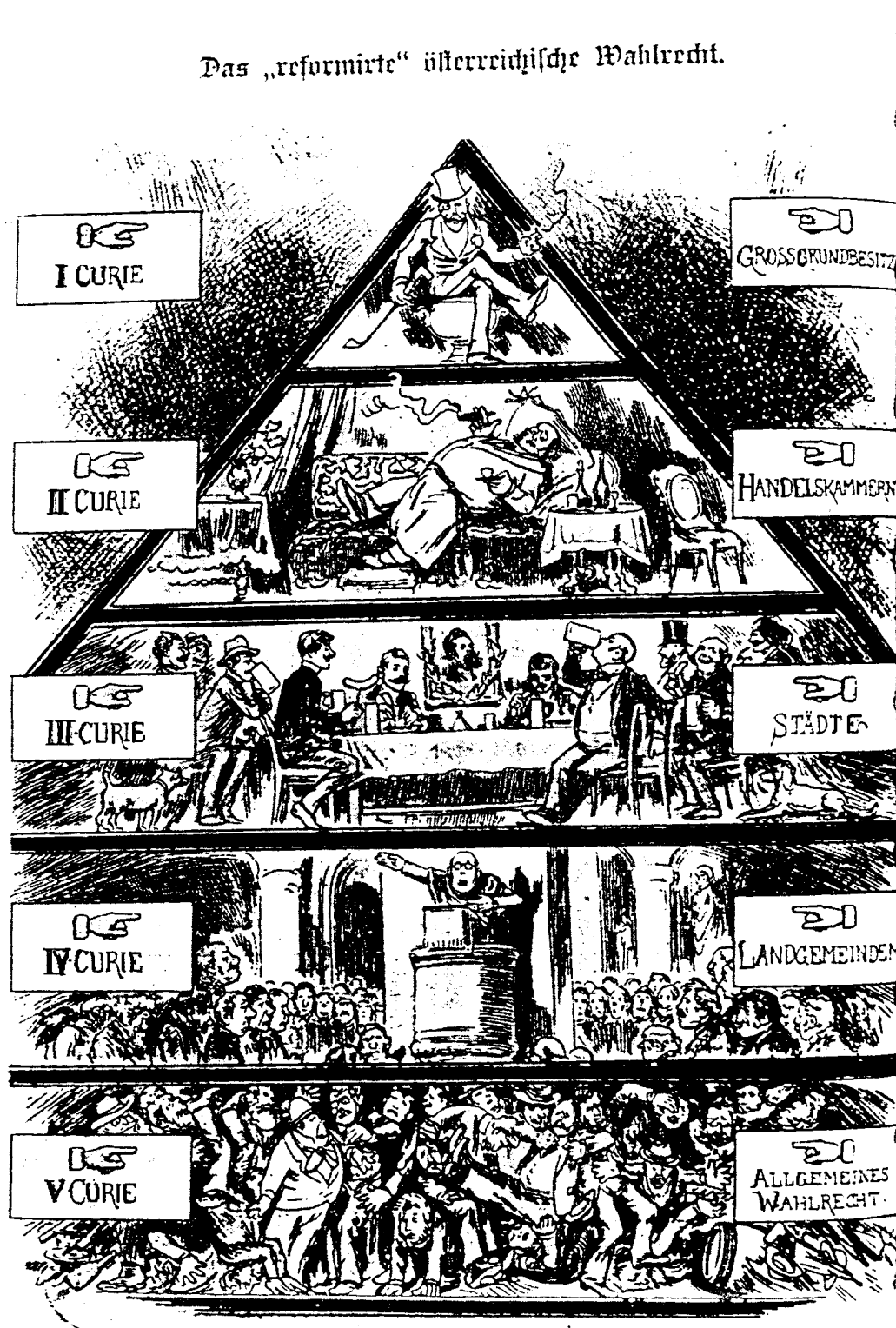
Co to na nás leze?

„Hlas Maroda“ zmoh se po Hubáckově buldogu — na vydateného trojhlavého *Cerbera*, který minulé neděle v Písku prvně na našince vyhaf. Hlas Maroda byl nad *timto* „hlasem národa“ ovšem celý u vytržení. *Habest sibi!*

PŘÍLOHA 2

Zpodobnění Badeniho volební reformy z roku 1896.

PŘÍLOHA 3

Dopis mladočeského v. v. členům strany. (LA PNP, f. E. Engel)

V Praze dne 27. října 1896.

Slovitný Pane!

Dovolujeme si Vás upozorniti, že zakládá se jakési agrární sdružení rájmové, které prý výhradně zabývá se bude řešením otázek, směřujících k nápravě poměrů, staou rolnického se týkajících, a za tím účelem zamýšlí sdružení toto vydávati časopis, kterýž by organizaci tohoto agrárního sdružení pěstoval.

Také o celé této záležitosti jednáno bylo již ve výkonném výboru, avšak, nějaké určité programové stanovisko se strany komitétu tohoto agrárního sdružení doposud nám určité oznámeno nebylo a proto také výkonný výbor k akci té na stanovisku vyčkávacím setrívati musí, poněvadž má oprávněné obavy, že by se z tohoto na pohled nevinného rájmového sdružení, vyvinouti mohla organizace samostatné politické strany, na poskození zásad a programu nejen strany naší, ale i celého národa.

K té příčině také uznává výkonný výbor za nutné upozorniti Vás, abyste v případě, kdyby Vám nějaké prohlášení v tom směru od komitétu zmíněného sdružení k podepsání předloženo bylo, — prozatímne, než výkonný výbor stanovisko své strany k věci samé zaujme — nepodepisoval, aneb kdyby se snad bylo již tak stalo, abyste laskavě podpis svůj a opatností odvolati ráčil.

Sdělení toto jest důvěrné; ježto celá věc zasluhuje náležitě uváhy a proto je nutno vyčkati se strany pánů poslanců dalšího utváření, jež v této nové oře nastane.

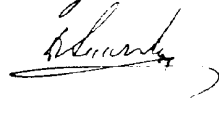
S veškerou úctou a

oddaností

a výkonný výbor

národní strany svobodomyšlné.

[J. Follmann]

PŘÍLOHA 4

Mladočeši potírají „agrárníkou škodnou“. (Šípy, 4. 3. 1899)

Honba na „škodnou“.

Měli jste si páni myslivci přivstat na ty „kuny“ rozhodně dřív! Ale dobří střelci jako Vy, budou s nimi bohdá i teď brzy hotovi!

PŘÍLOHA 5

Spojení agrárníků (Kubr) s konzervativní šlechtou (Schwarzenberg). (Šípy, 9. 5. 1903)

Siamská dvojčata?

Na pohled jsou dnes feudálové s agrárníky jedno tělo, jedna duše! Hotová srostlá Siamská dvojčata!! — Ale počkejme, až vejde v pravdu staré české přísloví: Panská láska po zajících skáče, — nejez třešní s pány — ty sedláče!

PŘÍLOHA 6

Humoristické pojetí konce „všenárodních stran“. (Šípy, 21. 4. 1906)

ZUSAMMENFASSUNG

DIE JUNGTSCHECHEN UND DAS ENDE DES PRINZIPS DER ALLNATIONALEN PARTEI – DIE REICHSRATWAHLEN 1900/1901

Luboš Velek

Die ersten fünfzig Jahre der tschechischen Politik waren durch die Tätigkeit der sog. allnationalen Parteien charakterisiert, die ausschließlich die politische Führung der Nation im Wettkampf um nationale und staatsrechtliche Forderungen beanspruchten. In Böhmen während der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts übten zwei solche Parteien ihre Wirkung aus. Die ältere, die tschechische Nationalpartei (Alttschechen), hatte ihre Wurzeln schon in der Parlamentsepisode der Jahre 1848/49, aber ihre Tätigkeit nahm sie erst bei der Wiederaufnahme des konstitutionellen Lebens in den 60. Jahren auf. Gerade die 60. Jahre waren eine klassische Wirkungsetappe der allnationalen Partei, die sich dank unentwickelter politischer Kultur, unzulänglicher Sozial- und Wirtschaftsdifferenzierung der Wähler und überhaupt des ganzen Volkes das Monopol auf die Vertretung aller Volksschichten und ihrer Interessen unbeschränkt machen konnte. Die Wahrung der immer mehr gegensätzlichen Interessen hatte oft selbstverständlich nur proklamativen Charakter. Trotzdem sah die ganze tschechische Gesellschaft in den Alttschechen ihre Repräsentanten. Der erste Durchbruch in die alttschechische Position war die Entstehung der Nationalen Freisinnigen Partei (Jungtschechen) in der Hälfte der 70. Jahre. Dies war die Folge der sich entwickelnden allgemeinen politischen Kultur und der Verteidigung des Rechts auf die Anschauungspluralität in der tschechischen Politik. Die Entwicklung führte zur allmählichen Abspaltung der am Rande der Gesellschaft stehenden Schichten. Erfolglos blieben die Bemühungen, für die Idee einer einzigen allnationalen Partei die historische Adel zu gewinnen. So entstand die Tschechoslawische Sozialdemokratische Arbeiterpartei (1878), die die allnationalen Parteien um den Einfluß auf die Arbeiter in der Zukunft brachte. Die Taktik und Ideenerschöpfung der Alttschechen führten um die Wende der 80. und 90. Jahre zur Abwechslung an der Spitze der allnationalen Repräsentation. Die Jungtschechen nahmen zwar den Prinzip der allnationalen Vertretung ein, aber sein fast idealer Typus aus der Alttschechenära lag ihnen fern. Nicht deswegen, daß außer ihrem Einfluß die besiegten Alttschechen und die Sozialdemokraten (ohne Wahlrecht) blieben, sondern deswegen, daß sie selbst eine wandelbare Verbindung von einer Reihe sozialpolitischer Strömungen waren,

deren allmählichen Sezessionen die Entstehung einer Menge von „jungen Parteien“ ermöglichten. Diese Parteien konstituierten sich um die Jahrhundertswende und zwar auf dem Prinzip der Massenhaftigkeit oder des Standesbewußtseins und ihrer eventuellen Kombination (die Tschechische Agrarpartei, die Tschechische Nationalsoziale Partei). Die bunte Mosaik der Parteien wurde auch von einer Reihe der neuen Parteien ergänzt. Diese Parteien näherten sich mit ihrer Organisation den „klassischen Honorarparteien“, aber sie strebten nicht nach der allnationalen Vertretung (Staatsrechtler, Fortschrittler, Realisten, katholische Parteien). Dieser Prozeß war das Ergebnis nicht nur des allgemeinen Radikalisierens der Gesellschaft, aber vor allem der Vollendung der Wirtschafts- und Sozialdifferenzierung der Schichten entstehender moderner Gesellschaft. Der letzterwähnte Moment war der entscheidende und seine Unreife führte anfangs 60. Jahre zum Einwurzeln des Prinzips allnationaler Parteien in der tschechischen Politik. Um die Jahrhundertswende war aber die Situation der tschechischen Nation quantitativ und auch qualitativ grundverschieden. Es gab hier eine moderne, reife und selbstbewußte Vielmillionennation mit der relativ breiten Führerelite. Gleichzeitig auch eine reich sozial und ökonomisch differenzierte Nation. Die Wahlen 1900/01 waren dann die erste ausdrucksvollere Durchsetzung dieses Prozesses und sein Resultat machte endgültig das Ende der Existenz der allnationalen Parteien bekannt.